

Klok mot sin vilja

Bohumil Hrabals *En alltför högljudd ensamhet*

Om det var möjligt att rent fysiskt träda in i ett fiktivt rum skulle jag inte tveka en sekund. Stärkt av ett sista djupt andetag frisk luft skulle jag slinka ned i en källare vid Spálenágatan i Prag. Och där, bland högar av stinkande papper och nyfikna möss, skulle jag förhoppningsvis möta Haňt'a, den filosoferande protagonisten i Bohumil Hrabals kortroman *En alltför högljudd ensamhet*.

I trettiofem år har han arbetat med returpapper och sett allt från slakteributikernas blodiga omslagspapper till hela encyklopedier försvinna i sin hydrauliska press.

Men precis som en vacker fisk kan blixtra till i en grumlig flod som har flutit genom fabriker, kan

ryggen på en värdefull bok blänka till i strömmen av avfallspapper, bländad tittar jag bort ett ögonblick och fiskar sedan upp den, torkar av den på förklädet, slår upp den och luktar på texten och läser som en homerisk profetia den första mening som min blick faller på, först därefter lägger jag boken bland de andra vackra fynden i en liten kista klädd med helgonbilder som någon av misstag har slängt ner till mig i källaren tillsammans med bönböcker.

För fynden har Haňt'a utvecklat ett värdigt avsked. När han läst böckerna gömmer han en i varje pappersbal. Därefter förser han varje bal med en svepning av omsorgsfullt utvalda konstreproduktioner

innan han slutligen vacklar hem, tyngd av sitt värv och all öl han druckit för att minska kraftansträngningen. Och, naturligtvis, med portföljen fylld av nya kasserade böcker som kanske kommer att berätta honom något han inte vet om sig själv än. Avskedsritualen har gjort honom såväl bildad som ny-skapande – en slaktare som lyder order, visst, men en öm slaktare med omisskännliga drag också av motståndsmän.

Någon systematisk läsare är Haňt'a inte. I Karin Mossdals översättning till svenska beskriver han sig själv ömsom som "bildad", ömsom som "klok" mot sin vilja, men utan att någonsin hävda sin särart som tänkare. Han läppjar på vackra meningar som om de var ett glas likör och låter orden strömma in i sitt blodomlopp tills han inte längre vet vems tankar som flödar ur honom. Och flödar gör

de, i en text där citat och förvrängda citat, halvdolda anspelningar, anekdoter, hallucinationer och reflektioner vävs samman.

Tekniken är typisk för Hrabal. Med utgångsläge i det muntliga berättandets associativa ordflöde glider hans prosa ofta över i ett slags gränslöshet, med plats för såväl surrealistiska som groteskt avslöjande element. Det är som att sitta vid krogbordet på småtimmarna och lyssna till de okontrollerade pladdrarnas allt vildare medvetandeströmmar när den folkliga skrönan möter litterär modernism. Det unika i *En alltför högljudd ensamhet* är emellertid anslaget. I den här berättelsen gestaltas det absurda i tillvaron utan överdrivet vidlyftiga omvägar via det burleska. På den mest uppenbara nivån är berättelsen också ovanligt rättfram i sin samhällskritik.

Haňt'a är något av en enstöring och det är inte många som besöker hans källare. Ändå vimlar det av liv där. Skrifterna som slängs ned i schaktet, mösssen som aningslöst leker bland pappershögarna och råttorna som utkämpar sina klanfejder i kloakerna under huset – tillsammans med Haňt'as minnen av människor han mött, känt och förlorat ingår de alla i ett intrikat pussel där hela den tjeckiska närhistorien

flimrar förbi. Alla element tilldelas sina egna symboliska funktioner i skildringen av ett nittonhundratalspräglad av nationalism och maktkupper, utrensningar och totalitarism. Öppna godsvagnar som i hållregn forslar bort hela bibliotek för naturligtvis tankarna till nazisternas utrensningar men i Hrabals dubbelexponering handlar det i lika hög grad om efterkrigsårens nitiska utplåning av landets tyskspråkiga kulturarv och historia.

Bland det ratade tankegodset i Haňt'as relikskrin är de tyska klassikerna däremot välrepresenterade. Han läppjar på Goethe, Schiller och den unge Kant, dribblar med tankefragment av Hegel och Schopenhauer, följer upp spåren till tänkare ur andra tider och sfärer. Lao Zi, Seneca, Camus – tidsspännet är brett. I sin egenskap av anonym underdog, en människa som ingen lägger märke till eller tillmäter

något värde, är han en typisk Hrabal-gestalt. Samtidigt är han också den som kanske liknar sin upphovsman allra mest. Hrabal filtrerar sina egna existentiella spörsmål genom Haňt'as medvetandeström och drar indirekt en parallell också till sin egen collageartade arbetsmetod. Här placerar han dessutom sin protagonist i samma returpapperscentral där han själv arbetade på 1950-talet. "Under de fyra år som jag arbetade där förstörde jag säkert mer än femton hundra kilo Goethe. Men för att absurditeten skulle bli fullständig, körde de senare dit två tusen kilo Stalinskrifter."

Om han stannat lite längre skulle han kanske också ha sett sina egna alster slukas av papperspressen. Bohumil Hrabal föddes i dubbelmonarkin Österrike-Ungern år 1914 och dog år 1997 i Tjeckien. Utan att någonsin flytta sina bopålar längre än från Mähren till Böhmen hann han alltså uppleva alla skeden i det forna Tjeckoslovakiens historia, inklusive krigsårens tyska ockupation och drygt fyrtio år av kommunistisk regim. Under den eran fick han upprepade gånger se sina arbeten försvinna från offentligheten – om de alls nått så långt. Sextiotalets uppluckrade kulturpolitik blev förutsättningen för

Bohumil Hrabal fotograferad av Hana Hamplová 1988.

hans sena genombrott men i det bistra klimat som följde på Pragvåren förändrades också Hrabals situation. Det är under den här perioden han skrev *En alltför högljudd ensamhet* även om det dröjde ända till sammetsrevolutionens år 1989 innan boken kunde ges ut officiellt också i hemlandet.

Tillkomsttidens samhällsklimat låter sig avläsas tydligt också i Haň'a s begränsade umgänge. Likt en underjordisk kolportör förmedlar han rara utgåvor till svältfödda samlare samtidigt som han själv helst besöker två kloakrensare i grannskapet. Innan de tvingades lämna sina poster var bägge medlemmar av vetenskapsakademien. Nu studerar de lagbundenheterna i exkrementgenomflödet och de stridslystna kloakrättornas sammandrabbningar.

Men att läsa texten endast som samtidsförankrad systemkritik vore naturligtvis att göra den en grav otjänst. Haň'a är framför allt den sökande människan och livsgrubblaren, igenkännbar genom alla epoker. En Adam som upptäckt gott och ont genom att äta av den förbjudna frukten och en nutidsmänniska som dignar under sin fragmentariska kunskapsbörda och kamp med förnuftet. Genom sin läsning försöker han orientera sig i en tillvaro fylld av motsägelser men vägledningen är förvirrande, en vandringskarta där rutterna oavbrutet korsar varandra, kolliderar, leder in på oförutsedda stickspår. Men i det ligger också en utmaning som gör hans Sisyfosarbete meningsfullt och ibland rentav får honom att känna sig "olyckligt lycklig".

Vändpunkten kommer den dag då ett gäng energiska ungdomar från det socialistiska arbetets brigad demonstrerar hur returpappershanteringen ska skötas i framtiden. Utan att ägna innehållet en blick ens sliter de upp böckerna med handskbeklädda händer och kör ner alla sidor i en gigantisk press. En skolklass på exkursion lär sig snabbt samma effektiva teknik. Men det är inte det värsta. Att de rationella, mjölkdrickande brigadhjältarna dessutom kan räkna med en solsemester i Grekland gör Haň'a bestört.

Om jag hade åkt till Grekland, sa jag till mig själv, skulle jag ha åkt till Stagira för att betyga Aristoteles födelseort min aktning, om jag hade åkt till Grekland skulle jag absolut, i nödfall i kalsongerna, ha sprungit ett varv i Olympias stadion, i långkalsonger med knytband runt anklarna skulle jag ha sprungit ett ärevarv för

alla segrare i alla olympiader, om jag hade åkt till Grekland. Om jag hade åkt till Grekland med det socialistiska arbetets brigad skulle jag ha hållit en föreläsning för dem inte bara om filosofi och alla byggnader, jag skulle ha hållit en föreläsning om alla självmorden, om Demosthenes, om Platon, om Sokrates, om jag hade kunnat åka med det socialistiska arbetets brigad på en resa till Grekland... Men det är nya tider nu, en ny värld, dessa ungdomar ger katten i det där, nu förtiden verkar allt vara helt annorlunda.

Förlåt mig Haň'a, om jag skrattar. Det är inte av elakhet utan för att igenkänningsfaktorn är så hög. Effektivitet – yes! Böcker, humaniora – who needs, who cares...

Men varför irriterar också de unga brigadmedlemmarnas sundhet en man som vurmar så hett för antiken? För att livet lärt honom att smuts och erfarenhet går hand i hand. De gånger han själv drabbas av en obändig längtan till det grekiska skönhetsidealet tvättar han på sin höjd ett ben eller en arm men i övrigt betraktar han smutsen som en oskiljaktig del av sitt liv och sin yrkesmoral.

Haň'a s existentiella kris kulminerar den dag han degraderas till förpackare av rent och historielöst papper. I ett hallucinatoriskt svep ser han hela Prag rasa samman men också hur Ignatius av Loyolas gloria på en kyrkvägg suddas ut och förvandlas till bilden av en seren Seneca med avskurna pulsådor. Efter en lång och rusig odysseé längs stadens gator återvänder han stillsamt till källaren, kliver ned i tråget och trycker på startknappen. Men också det visar sig vara en dröm. Han vaknar på en parkbänk, enfaldigt leende.

Hur ska den här sista turen i Hrabals lek med sken och verklighet tolkas? Är mannen där på bänken på väg ut ur livet eller tillbaka till det? Svaret har egentligen följt oss genom hela berättelsen. Den fiktiva Haň'a kommer att försvinna en dag, liksom boken i läsarens hand och läsaren själv. Men tankarna, som tillfälligt passerar genom pärmar och skal-lar, försvinner inte. En riktig bok når alltid långt utanför sig själv, fastslår Haň'a – eller Hrabal, där han plirar mot oss på parkbänken intill sin protagonist.

CHRISTEL PETTERSSON